FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

DÜNYADAN
Mart 2014

SAVUNMADAKİ SOSYAL DEMOKRASİDEN İDDİALI/KENDİNE GÜVENLİ SOSYAL DEMOKRASİYE

COLIN CROUCH

Mart 2014

Piyasaların rolünü artırmaya yönelik neoliberal saldırı, sosyal demokrasiyi savunmacı bir pozisyona itmiş olsa da, buna karşı direnmek kolay olmalı. Piyasalaşma, genellikle yararlı bir gelişmedir ve bu haliyle sosyal demokratlarca benimsenebilir. Ne var ki yaygın bir şekilde kabul edildiği üzere, sık sık karşı çıkılması ve uğraşılması gereken olumsuz etkileri de vardır. Diğer yanda sözde neoliberal politikalar, pratikte çoğu kez piyasaların değil, şirket tipi iktidarın güçlenmesine ilişkindir. Bu konularla ilgilenmekse, sosyal demokrasinin özgün tarihsel rolü olmuştur. Bu durumda güçlenmiş piyasalar dönemi, sosyal demokrasiyi şu konularda, başka herhangi bir politik hareketten çok daha iyi bir konuma getirmiş olmalı: Olumsuz dışsallıkları konusunda uyanık olmakla birlikte, piyasaların rolüne olumlu yaklaşmak; neoliberal hegemonya karşısında çeşitliliğin yaratıcı olanaklarını araştırmak; ve gerçek piyasalar ile şirketler egemenliği altında olanlar arasında ayırım yapmak.

İÇİNDEKİLER

SOSYAL DEMOKRASİNİN YENİDEN KEŞFEDİLMESİ 5

Piyasalar, düzenleme, kamu hizmetleri 5

Sosyal politika ve vergilendirme 7

Ulusötesi politika 8

İYİMSERLİK İÇİN BİR TEMEL 9

REFERANSLAR 10

Avrupa sosyal demokrasisinin, yıllardır içine çekildiği savunmacı konumdan çıkması için, önce sarsılması gerekiyor. Sosyal demokrasi bu konumda kalmamalı. Eşitsizlik yeniden temel bir sorun haline geliyor; büyük şirketlerin iktidarı tüketiciler, işçiler ve yurttaşlar için gittikçe artan sayıda sorunlar yaratıyor; kolektif ihtiyaçların gözden kaçırılması ise, çevre bozulmasına ilişkin korkutucu sorunlar oluşturuyor. Bütün bunlar, sosyal demokrasinin güçlü, neoliberalizmin ise en kırılgan olduğu alanlar. Ama buna rağmen, pek çok ülkede sosyal demokratların kriz içinde iken, neoliberallerin başarılı olmasının ifade ettiği paradoksu anlamamız gerekiyor. Eğer sosyal demokrasinin savunma konumundan çıkması; çevrecilerle ve diğer dava gruplarıyla – basit bir kızıl-yeşil seçim koalisyonundan daha bütünlüklü anlamda- yeni bir ittifak içinde kendisini yeniden kabul ettirmesi isteniyorsa, sosyal demokrat politikanın ihtiyaç duyduğu değişimleri araştırmamız gerekiyor.

Yukarıdaki paradoksun açıklaması şuradadır: Politikanın mantığı, argüman tutarlılığının değil, iktidarın mantığıdır. Küreselleşme, yeni sanayileşmiş ülke tüketicilerinden sanayileşmiş ülke ürünlerine yönelik yeni taleplerin ortaya çıkması şeklinde yararlar sağlıyor; ne var ki aynı küreselleşmenin yarattığı ilk şok, uluslararası yatırımcılar ile ileri ülkelerin ulusal olarak kök salmış hükümetleri ve işçi sınıfları arasında yürüyen pazarlıktaki güç dengesinde yaşanan değişim oldu. Neoliberalizm ile yabancı düşmanlığının mantıksız görünen ittifakının mantıklı gerekçesi burada yatar: Neoliberalizm engelsiz küresel piyasalar ister; geniş halk kesimlerinin ise, eğer kuşku ve hoşgörüsüzlüğe kapılmışlarsa, piyasaları düzenleyebilecek tek kurum olan ulusötesi rejimleri kabul etmeleri mümkün olmayacaktır.

2008 krizinin sonuçları da benzer bir paradoksu ifade ediyor. Söz konusu kriz hükümetleri, düzenleme tanımayan, yüksek riskli neoliberal finans sistemine son vermek yerine, bankaları kötü uygulamalarının sonuçlarından kurtarmaya, bunun maliyetini de, sosyal harcamalarda yapılan kesintilerle karşılamaya yönlendirdi; böylelikle de, banka sistemine olan bağımlılığımızın boyutlarını ortaya koydu. Başarılı olunduğunda, düzenlemeci olmayan finans modeli şunu göstermek için kullanıldı: Banka ve marketler, dünyanın pek çok ekonomik problemini çözebilirler ve dolayısıyla da, düzenlenmiş piyasa ve güçlü sosyal politikaya ilişkin sosyal demokratik yaklaşıma gerek yoktur. Model başarısızlığa uğradığında ise onu ayağa kaldırma ihtiyacı, bu kez bütçenin sosyal demokrat yaklaşıma yetmeyeceğini göstermekte kullanıldı. Kısacası, ya neoliberalizm kazanacaktı ya da sosyal demokrasi kaybedecekti.

Çağdaş kapitalizmde yaşanan bu değişimlerden önce, sosyal demokrasinin dayandığı temel olan sanayi kesiminde çalışan işçi sınıfı gerileme yaşıyordu. Büyümekte olan hizmet sektöründeki işçiler ise, güçlü politik tutum göstermeme eğilimindeydiler. Bu durum tüm partiler için sorun yaratıyorsa da, demokratik bir temele en fazla ihtiyacı olan sosyal demokrasiydi.

İngiliz İşçi Partisi'nin 'Third Way'i (Üçüncü Yol), Alman SPD'nin 'Neue Mitte'si (Yeni Orta Sınıf), İtalyan Partito Democratico (Demokratik Parti), Amerikan Yeni Demokratları ve pek çok başka hareket, dayanılan temelin kaybedilmesine yanıt verme girişimleridir. Sosyal demokrasi, müphem ve sınıfsız bir 'ilerici reform' projesi için, toplumun her kesiminden seçim desteği ve esas olarak da, şirket muhasebelerinden mali destek arayan bir hareket haline geldi. Bu proje, düşük vergiler peşindeki Muhafazakârlar tarafından ihmal edilmiş kamu hizmetlerinin yeniden inşası ihtiyacına işaret ediyordu; ancak aynı dönemde bu hizmetleri veren kamu çalışanları ve onların sendikaları saldırı altındaydı. Ayrıca Üçüncü Yolcu sosyal demokratlar, yoğunlaşmış şirket tipi zenginlik ya da eşitsizlik üzerine eleştirel konuşmalara da son vermişlerdi.

NEOLİBERALİZMİN SORUNLARI

Elbette sosyal demokrasinin içinde bulunduğu umutsuzluk, neoliberalizmin büyük bir başarı yaşadığı anlamına gelmiyor. Onun, devletin yetki ve kontrolü yerine tüketicinin piyasadaki özgür seçimini getireceğine ilişkin merkezi vaadi, her geçen gün daha açık bir şekilde bir sahtekârlık olarak ortaya çıkıyor. Günümüz politik neoliberalizmi, ekonomi ders kitaplarındaki modellerin tersine, büyük şirketler iktidarının genişletilmesi ile ilgilenir (Wilks 2013). Bu ise, kamu hizmetlerinin özel firmalara aktarılması stratejisinde açıkça görülebilir. Burada devlet, genellikle esas faturayı ödeyen (paymaster) olarak kalır; taşeron olarak ise sadece çok az sayıda firma vardır. Burada gerçek bir piyasa yoktur; var olan sadece, kamu temsilcileri ile şirket temsilcileri arasında gerçekleşen bir dizi anlaşmadır. Taşeronlaşma çoğu zaman, özel firmaların yeni uzmanlıklar getireceği gerekçesiyle savunulur; oysa aynı firmalar, daha önce hiç deney sahibi olmadıkları sektörlerde görünmeye devam ederler. Bunların uzmanlığı, sağladıkları hizmete dair sağlam bilgilere değil, devlet sözleşmelerini nasıl kazanacakları-

na ilişkin bir uzmanlıktır. Tipik bir şekilde bu firmalar, yönetim kurullarında eski politikacıları ve emekli olmuş yüksek bürokratları bulundururken, çoğu zaman siyasi partilerin de cömert mali destekçileri durumundadırlar.

Piyasalar ve şirketler arasında ayırım yapmayan neoliberaller, zımni bir şekilde, bir şeyi şirketlere sunmakla, onu piyasaya sunmanın aynı şey olduğunu iddia etmekteler. Bu kurgu, üzerine onca gürültü koparılan –tüketici seçimi, politikanın iş dünyası çıkarlarına karıştırılmaması ve riskin sermayece üstlenilmesi gibi– en temel piyasa karakteristiklerinin var olmadığı bir durumda bile sürdürülüyor. Bu yüzden varılan en iyi sonuç hayal kırıklığı, en kötü sonuçsa apaçık yolsuzluktur. Ve işte yaygın biçimde iddia edildiği üzere, sosyal demokrasinin tarihsel sahneden çıkışına eşlik eden egemen politik ideoloji budur.

Eğitim, sağlık, bakım, emeklilik, sosyal güvenlik, ulaşım ve çeşitli kamu hizmetleri, modern toplumların çok yüksek düzeyde talep ettiği öngörülebilir hizmetleri ifade ediyor. İmalat sektörünün ve bazı hizmet faaliyetlerinin, küreselleşmenin rekabetçi baskısı altında bulunduğu bir dönemde bu hizmetler, rahat kâr elde edilen –elbette bu sadece özelleştirilmeleri durumunda mümkündür- sektörlerden birkaçını temsil ediyor. Sosyal demokratlar (ve başkaları da), burada bir uzlaşma olanağı görmekte biraz acele ettiler: Eğer özel firmalar, kamu hizmeti sağlayarak tatlı kârlar elde edebilirlerse, bu durum, kamu harcamalarına yönelik ideolojik saldırıları azaltabilirdi. Bunun sonucu ortaya çıkan sistemde devlet, bu hizmetler için ödeme yapmaya devam ederek 'müşteri'ye dönüşüyor, şirketler ise, yurttaşları sadece 'kullanıcı' konumuna indirgeyerek, söz konusu hizmetleri tekelci biçimde veriyor. Bu sistem, 21. yüzyıl başlarındaki merkezi toplumsal sözleşmeye dönüşeceğe benziyor. Söz konusu sistem, refah devletinin temel özelliklerini korurken, diğer yanda kamu görevlileri ile ilişkileri geliştirmek için kaynak ayıran bu firmalara tekel kârı sağlıyor. Ne var ki aynı sistem, politik ve ekonomik iktidarın sağlıksız bir biçimde iç içe geçmesine de olanak veriyor. Bu ise, iktidar ve zenginlikte gittikçe artan bir eşitsizliğe katkıda bulunarak toplumlarımızın ayırt edici özelliğini bozuyor. Kısacası bu, bedeli refah devletinin ruhu olan Faustvari bir toplumsal sözleşmedir.

Bu vizyona alternatif sunmak zor değildir. Ancak sorun, bunların hayata geçirilmesi için gereken iktidar kaynaklarının kullanımında yatmaktadır. Gerçekten de neoliberalizmin hâkimiyeti, zaman zaman iddia edildiği üzere, sürekli başarı gösteren bir ilerleme olmamıştır. Geçmişte bir dizi merkezi konuda neoliberal pozisyonlar almış bazı önemli kurumlar, bu yüzyılın başlarında görüşlerini gözden geçirmeye başladılar. 1994'te işçilerin rekabetçi emek piyasasında korunmasız bir şekilde yer almasını açık bir şekilde savunan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 2006 yılında emek becerilerinin geliştirilmesi ve işçilerin güvenlik ihtiyacı ile piyasanın esneklik ihtiyacının uyumlu hale getirilmesi gerekliliği üzerine konuşmaya başladı. 2011 yılında ise aynı örgüt, tıpkı Nobel ödüllü Dünya Bankası eski baş ekonomisti Joseph Stiglitz (Stiglitz 2012) gibi, mevcut ekonomi politikalarının yarattığı artan eşitsizlik konusundaki endişelerini açıklamış bulunuyor. Şu sıralarda neoliberal ekonomi politikalarına genel bir bağlılık ile sözde 'sosyal Avrupa' yaklaşımı arasında sıkıntılı bir denge oluşturmuş bulunan Avrupa Birliği ise, 'flexicurity'1 düşüncesi ile daha yapıcı bir uzlaşmaya kavuşmuş görünmekte. Bu yaklaşım, emeğin korunmasının her türlü biçimine karşı cepheden bir saldırı yerine, azınlık bir işçi kesiminin mevcut haklarını koruyan politikalar ile, işçilerin yaşanan değişimlerle bir güvenlik ortamında başa çıkmalarını sağlayan politikalar arasında bir ayırım yapmaktadır. Birinci yaklaşımda, işçileri işlerini kaybetmekten koruyacak haklar söz konusu iken, ikinci yaklaşımda, yüksek düzeyde işsizlik ödemeleri, iş aramada yardım ve yeniden hizmet içi eğitim/hizmet içi eğitimin sürekliliği vardır.

Ne var ki AB hikâyesi bu umut verici yolda ilerlemedi. Mali kriz Yunanistan'ı ve diğer üye devletleri vurduğu sırada AB, Avrupa Merkez Bankası ve IMF (ünlü 'Üçlü') tarafından dayatılan koşullar, 1990'ların basit fikirli neoliberalizmine bir dönüşü ifade etmekteydi. AB üyesi ülke, çalışma piyasasına ilişkin düzenleme ve koruma tedbirlerinin büyük bir kısmını ortadan kaldıracak, asgari ücret belirlemesinde toplu sözleşmenin (ve dolayısıyla sendikaların) rolünü ve çalışma piyasasında yasalarla sağlanan korumayı azaltacaktı. Koşulların çalışma piyasasına ilişkin hükümlerinin temel amacı, ülkeden sadece düşük fiyatlarla rekabet etmesini talep ederek, işçileri küresel çalışma piyasasında var olan rekabetin tüm baskılarına karşı savunmasız bırakmak, öte yanda beceri ve emek kalitesini geliştirme konularını unutmaktı.

1 ÇN: Güvenceli esneklik: 'Esneklik'" ve 'güvence' kavramlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan güvenceli esneklik (flexicurity) işten çıkarmaların kolaylaştırıldığı, ancak işsiz kalanlara işsizlik yardımıyla güvence sağlanan bir sistem olarak özetleniyor. 'Güvenceli esneklik' kavramı, şiddetlenen küresel rekabet ortamında işverenlerin tercihini yansıtan esnek çalışma sistemi ile işçilerin talep ettiği 'kanunla korunan güvenceli çalışma' arasında bir ara noktayı temsil ediyor

'Üçlü', 'piyasalar'ı tatmin etme ihtiyacına, diğer bir deyişle, borsa simsarlarının küresel para ve menkul kıymetler borsalarındaki talep ve önyargılarına yanıt verme ihtiyacına en azından kısmi olarak karşılık vermektedir. Borsa simsarları, başarısız ülkelerin performanslarını daha iyi altyapılar yaratarak geliştirmeleriyle ya da işçilere daha iyi bir hayat sağlamak ve daha etkin ekonomiler oluşturmak üzere, çalışma piyasasında güvenlik ve esneklik arasındaki dengenin hangi yollarla yeniden düzenlenebileceğiyle ilgilenmezler. Onlar sadece, alım satımdan sağlanan kısa vadeli kazançlarla ilgilenirler. Son derece zengin kişiler olarak, düşük vergilendirmeyi ve ekonomik hiyerarşinin en altındaki insanların en az hakka sahip olmasını tercih ederler.

Bu nedenle mevcut durum karmaşıktır. Yetkili organlar, kontrolsüz (unmediated) neoliberalizmin sınırlarını görmeye başlıyorlar; ne var ki kamu politikasının kölece hizmet etmesi gereken finans piyasalarındaki güçlü aktörler, bununla hiç ilgilenmiyorlar. Ancak diğer yanda da, belli başlı uluslararası örgütlerde yaşanan görüş değişimi, neoliberal duvarda en azından potansiyel bir yarılma olduğunu göstermektedir.

SOSYAL DEMOKRASİNİN YENİDEN KEŞFEDİLMESİ

Düşünce düzeyinde yapılacak olan, sadece neoliberalizmin iç çelişkilerini ortaya koymak değildir. Daha da ötede, onun belirlenmiş hedeflerinden bazılarına, sosyal demokrasinin uygulanması ile daha iyi ulaşılabileceğini de göstermektir. Bu ise, sosyal demokrasiyi geleceğe yönelik olarak yeniden tanımlamanın bir aracı haline gelmektedir. Böylesi bir yaklaşım, iktidar dengesizliği problemini ortadan kaldırmaz. Ama halk kitlelerinin günümüz neoliberalizminin bazı sonuçlarından rahatsızlığı, egemen elitleri uzlaşma ihtimali ile yüzleştirecek koşulları hızla yaratabilir.

Sosyal demokrat partileri destekleyen sınıflar sanayileşme ile gerilerken, partiler de, sanayi-sonrası toplumun ortaya çıkardığı önemli yeni güçlere potansiyel olarak ulaşabilir duruma gelmekteler. Neoliberalizm ve sosyal demokrasi, her ikisi de, geleneksel muhafazakâr güçlerin gerileme sürecinde, yeni kuşak kadın ve erkekler içinde hedef kitle arama konusunda iyi konumlanmış durumdalar. Unutmamak gerekir ki söz konusu geleneksel muhafazakârlık kadınları evde tutmuş, gençlerden de otoriteye itaat talep etmiştir. Neoliberalizm, her iki gruba piyasa özgürlüğünü önermiş, ancak bu özgürlüğün bir maliyeti olmuştur. Neoliberalizm, evdeki yaşam ile piyasadaki yaşamın barıştırılmasının gerekli kıldığı sosyal gündemi ve kamu hizmetlerini reddederek, kadınlar arasındaki potansiyelini heba etmiş bulunuyor. Onun bireysel piyasa özgürlüğü vaadi ise, gençler arasında çok daha umut verici bir başlangıcı ifade etmişse de, gittikçe daha net bir şekilde görülmüştür ki bu özgürlük, iş yeri yönetiminin egemenliğine ve çalışma yaşamında güvencesiz sözleşmelere boyun eğmeyi, bir quid pro quo ('kısasa kısas' -ç.n.) olarak talep etmektedir.

Sosyal demokrasi, şu anda bu belirleyici gruplar arasında, rakiplerinden çok daha iyi bir konumda bulunuyor. Ne var ki bu iyi konumun koşulu onun, politik partileri içeren ancak onların çok ötesine de gidebilen bir hareket ve düşünceler sistemi olarak anlaşılmasında yatmaktadır. Parti ve sendikaların, kendilerine düşman bir toplumla çevrelendikleri ilk dönemlerinden kalan sert ve merkeziyetçi anlayışı terk etmelerinin, hem bir gereklilik hem de üstesinden gelebilecekleri bir şey olduğunu daha önce tartışmıştım. Sanayi sonrası toplumun yeni kuşaklarının, geleneksel partilerin benimsemeye alışkın oldukları türden disiplinli politik davranışları kabullenmeleri mümkün değildir. Modern politik partilerin, artık gevşek ve değişken ittifakları kabul etmeleri gerek. Daha genel olarak sosyal demokratlar ise, politik eylemin kelimenin dar anlamıyla sadece politikada değil, yaşamın farklı alanlarının çeşitliliğinde gerçekleştiğini görmek zorundalar. Bunun pratikte ne anlama geldiğine ilişkin kimi örnekler, bir dizi politika alanından verilebilir.

Piyasalar, düzenleme, kamu hizmetleri

Hemen tüm sosyal demokrat partiler, toplumca ya da devletçe sahiplenilen ekonomi düşüncesini artık terk etmiş ve pek çok meta ile hizmetin özel firmalar tarafından üretileceğini kabul etmiş bulunuyor. Ancak bu, politika üretme konusunda çok büyük bir alan bırakıyor. Reformist sosyal demokrasi, olumsuz dışsallıklara ilişkin uyanık olmak kaydıyla, piyasaların rolünü olumlu bulma, neoliberal hegemonya karşısında yaratıcı çeşitlilik olanaklarını araştırma ve nihayet gerçek piyasalar ile şirket egemenliğindeki piyasalar arasındaki farklılığı görme konularında, diğer herhangi bir politik harekete göre çok daha iyi konumdadır. Bu duruş, ayrıntılı politikaların inşası için çeşitli kılavuz ilkeler sunar. Birinci olarak, 1990 ve 2000'lerde egemen olan, Anglo-Amerikan hissedar maksimizasyonunu hedefleyen firmaların, kapitalizmin mümkün olan en iyi biçimi

olduğu görüşünün ve özellikle de onun, kısa vadeli borsa hisse senedi değerlerinin, firma değeri için mümkün olan en iyi ölçü olduğuna ilişkin çıkarımlarının, mali krizin ardından ciddi bir şekilde gözden geçirilmesi gerekiyor. Başka muhasebe ve şirket yapılanma biçimleri mevcuttur ve –ikincil ve türev piyasaların yükselişi onları geçici olarak geriye itmiş görünse de bu biçimlerin iyi bir sicili bulunmaktadır. Borç sermaye ve tahvil yolu ile finansman ve karşılıklı yükümlülük yollarıyla finansman gibi alternatiflerden bazıları, uzun vadeli araştırma ve geliştirme gerekliliği olan endüstriler ya da emekliliklerin düzenlenmesi gibi faaliyetler için çok daha uygundur. Bunların kolaylaştırılması, kapitalizm içindeki alternatiflerin bir kaynağı olarak sosyal demokrasinin, standart neoliberalizmin reddettiği çeşitliliği teşvik edebileceği yollardan biridir. Benzer şekilde mekânın da, küçük ve orta çaplı girişimler ve bunların ürün ve hizmetlere getirdiği çeşitlilik için korunması gerekmektedir. Rekabet politikası ise, büyük şirketlerin tekel iktidarlarını sınırlamak konusunda çok daha sert bir çizgiye getirilmelidir. Bu ise, ilk tür neoliberaller ile sosyal demokratlar arasında potansiyel bir konsensüs konusudur.

İkinci olarak, birçok piyasa için düzenleme gereklidir. Neoliberalizm bu konuda belirsizlikler taşır. Bir yanda serbestleşme/deregülasyon, bürokratik işlemleri atlayarak çözüm ('cutting red tape'), 'devleti özel teşebbüsün sırtından indirmek', neoliberal politikanın en temel sloganları olagelmiştir. Diğer yanda ise çoğu zaman 'düzenlemeci devlet', sosyal demokrasinin devlet denetimine karşı neoliberalizmin alternafi olarak görülür. Hemen hemen daima, eski devlet işletmeleri özelleştirilirken, bunun yanı sıra bir düzenleyici kurum oluşturmak zorunda da kalınmıştır; çünkü bu sanayiler genellikle monopol ya da oligopol olarak kalmaktadırlar.

Ne var ki, neoliberal düzenlemenin amacı, genellikle bürokratik işlem ('red tape') olarak görülen düzenlemeden farklılık gösterir; çünkü bu düzenlemeler, firmaları adeta çok daha mükemmel piyasalara hazırlamakla sınırlandırırlar. Bu ise genellikle, fiyatların ve tüketicilere yönelik işlemlerin çeşitli veçhelerinin düzenlenmesi anlamına gelir. Bu mantıklı bir başlangıç noktasıdır, ancak daha ileri gitmek, tüketicilerin çıkarlarını çok daha geniş bir çerçevede ele almak ve dışsallıkları dikkate almak da mümkündür. Bu da, örneğin elektrik firmalarının havai hattını nereye yerleştirecekleri konusunda çevresel sınırlamalar olduğunda ya da enerji firmaları satışlarını artırmaya ilişkin çıkarlarına aykırı bir şekilde enerji verimliliği konusunda müşterilerine tavsiyede bulunmaya zorunlu olduklarında bazen yapılan bir şeydir. Katıksız neoliberaller, düzenlemenin sadece piyasa yaratmaya yoğunlaşmasını isterler; sosyal demokratlar ise, düzenlemecinin belgelerine önemli dışsallıkların eklenmesiyle de ilgilenmek durumundadırlar.

Yine örgütsel biçimlerde çeşitlilik arama kararlılığının, politika üreticilerinin yaygın bir kanaatini, yani kamu hizmetlerinin kalitesinin, özelleştirildiklerinde ya da taşeron şirketlere verildiğinde otomatik olarak iyileşeceğine dair kanaati gözden geçirmesi gerekmektedir. Bu kanaat sadece, gerçek rekabet içeren piyasaların varlığında doğru olabilir; ne var ki bu durum, kamu hizmeti veren işletmelerin özelleştirilmesinin çoğunda söz konusu değildir. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ya da bu hizmetlerde taşeronlaşma, sadece seçme imkânına sahip esas kullanıcıların kazancı söz konusu olduğunda uygulanmalıdır. Kamu görevlileri ile şirketler arasındaki aşırı yakınlık yoluyla gerçekleşen kayıplar, özelleştirme ve taşeronlaşmadan gelmesi beklenen kazançları ortadan kaldırmaktadır. Eğer hükümetler, kamu hizmetlerinin, özel sektörle gerçekleşecek verimlilik kazançlarından yararlanmasını istiyorlarsa, bunu özel sektör yöneticilerini kamu sektöründe çalıştırarak çok daha iyi yapabilirler. Eğer altyapı projelerinde özel sektör finansmanı istiyorlarsa, özelleştirme yerine hisse senedi çıkarmaları çok daha iyi olabilir. Eğer kamu hizmeti sağlanmasında rekabet istiyorlarsa, bunu da kamu sektörü içindeki birimler arasında gerçekleştirmek çoğu zaman mümkündür.

Burada önemli bir nokta daha bulunuyor. Ekonomik düşüncelerin insan yaşamı üzerindeki egemenliğinin keskin bir eleştirisi olan Homo economicus'da Daniel Cohen (Cohen 2012) şunu söylüyor: Sanayi sonrası toplumların eğitim, sağlık ve bilgi teknolojisinin kimi veçheleri gibi en çok istenen mal ve hizmetlerinin verimli bir şekilde sağlanması için ne piyasaya gerek vardır ve ne de piyasa bu mal ve hizmetlerin mutlaka iyi sunulacağının garantisidir. Ancak buna rağmen okullara, üniversitelere, hastanelere ve diğer sağlık bakım hizmetlerine, geçmişten gelmeyen ve bunlara kolay kolay uydurulamayacak olan bir şirket tipi piyasa modelini dayatmak üzere, hükümetler tarafından olağanüstü adımlar atıldığı da aşikârdır. Yapay bir kıtlık yaratmak üzere ve böylelikle –aksi durumda internette bedava bulunabilecek– kültürel ve enformasyonel ürünler için bir piyasa yaratmak amacıyla da, benzer cambazlıklar yapılmaktadır. Bu türden hizmetlerin sağlanmasına ilişkin yeni ve tarihsel biçimlerin kapsamını

araştırmak da, şirket tipi neoliberal modele tam anlamıyla angaje olmayan tek önemli politik güç olan sosyal demokratlara düşmektedir.

Kısacası, genel piyasalaştırma yönelişine ilke düzeyinde karşı çıkılmamalı; ancak piyasanın çeşitli yetersizlikleri ve bunun kimi durumlarda yol açtığı tahribat dikkatle gözlenmelidir. İster müşterilere, ister işçilere ya da çevre tahribatı türünden dışsallıklardan etkilenen üçüncü partilere zarar versin, bütün bunlar, 21. yüzyıl politikası için çok fazla malzeme sunmaktadır. Olumsuz olarak etkilenen gruplar, doğal olarak politikaya bir çözüm olarak bakmaktalar. Sosyal demokratlar, piyasaya karşı şikâyetleri her zaman destekleyeceklerini söyleyemezler; ancak bunlar arasındaki doğru davaları savunma konusunda iyi konumlanmış durumdalar. Doğru bir davanın ne olduğu, a priori ayrıntılarıyla açıklanamaz; üzerinde yapılacak çalışma, politik tartışma ve mücadelelere bırakılmalıdır. Ancak sorun şu ki, eğer kararlı neoliberaller dışında herkes alanı boşaltırsa, bu türden tartışma ve mücadeleler gerçekleşemez. Son yıllarda kampanya gruplarının, çok uluslu şirketlerin tedarik zincirlerinde köle ve çocuk emeğinin kullanılması, ticari yiyecek üretiminde sağlığa zararlı bileşenlerin kullanılması, doğal kaynakların tüketilmesi gibi konuları ve diğer pek çok çevre sorununu öne çıkarmasıyla, özel olarak zengin bir alan ortaya çıkmıştır. Bu yeni politika, bazen hükümetleri ve partileri bir yana bırakarak, doğrudan şirketleri hedef alan kampanyaları içermekte ve önemli etik sorunları gündeme getirmektedir.

Sosyal politika ve vergilendirme

Refah devleti, neoliberal propagandanın hüzün verici bir kurbanı olmuş ve pek çok sosyal demokrat parti, bu konuda hegemonyaya karşı çıkmak yerine, 'ben de' pozisyonunu benimsemiştir.

Refah devleti, zor ve zayıf zamanlarımızda bizi kollayan bir topluluğa üyeliğimizi somutlayan bir dizi yurttaş hakkından çok, çalışmayı reddeden, hasta numarası yapan ya da sadece boş gezen gruplara katılmak üzere ülkeye göçmen olarak gelen insanlara, çalışan insanların cebinden para aktaran bir araç olarak tanımlanıyor. Sosyal demokrat politikacılar, refah devletinin rolüne ilişkin sayısız çarpıtmayı bir araya getirme konusunda politik sağ ile girecekleri yarışı asla kazanamazlar. O nedenle de, içimizden kaçının ya da yakınımız olan kaç insanın, ekonomik dalgalanmaların ve yaşamın diğer felaketlerinin masum kurbanları olabileceği ve bazen refah devletinin hizmetine ihtiyaç duyabileceği gerçeğine dikkat çekme üzerine yoğunlaşmalıdırlar.

Çok daha verimli ve neoliberal klişelere aynı ölçüde güçlü bir diğer karşı çıkış yolu olarak, mevcut refah devletlerinin sosyal yatırımcı refah devleti modeline uygun bir şekilde dönüştürülmesi görevi bulunuyor [Bu konuda Bonoli (Bonoli 2007), Esping-Andersen vd. (Esping-Andersen et al 2003), Giddens (Giddens 1998), Anton Hemerijck (Hemerijck 2013), Morel vd. (Morel et al 2012), Frank Vandenbroucke ve diğerlerinin (Vandenbrouke et al 2011) çalışmalarına bakılmalıdır.] Bu ise, tarihsel köklerini modern gündemin gerekliliklerine bağlayarak, sosyal demokrasi için önemli bir marka politikası yaklaşımını ifade edebilir. Ama burada bir koşul olarak, eğer işçilerin çalışma piyasası riskini ve değişimi kabullenmeleri bekleniyorsa, bununla aynı derecede önemli olan, işsizlik dönemlerindeki cömert gelir politikasının birlikte oluşturulması gerekir. Burada, aile dostu işçi politikalarının merkezi bir yeri vardır. Bu yaklaşım ayrıca, altyapı için şu politikaları da kapsamalıdır: Doğrudan güncel üretici ihtiyaçlarla bağlantılı politikalar (yol inşası ve iş eğitimi gibi); kısmen girişimci devletin rolüne ilişkin pek çok özel sektör faaliyetinden daha maceracı ve daha risk alıcı olan politikalar (araştırma gibi) ve nihayet şehir yaşam ortamını geliştiren politikalar.

Burada anahtar tema, yurttaşları piyasaların yol açabileceği karışıklıklara karşı korurken, aynı zamanda piyasaların çalışmasını, hatta gelişmesini sağlayacak arabulucu nitelikteki güçlü kamu politikasının rolüdür. Burada, çalışma piyasası politikaları için çıkarılacak önemli sonuçlar söz konusudur ama öte yanda benzer uygulamalar, diğer alanlarda, örneğin yerel ekonomik gelişmede de gerçekleştirilebilir. Bu ise, şehirlerin ve bölgelerin, yeni küresel ekonomide iş ve ekonomik faaliyet sağlayan firmalara ve diğer örgütlenmelere ev sahipliği yapabilmenin olanaklarını aradıkları bir dönemde, ekonomik politika için gittikçe daha önemli bir zemini temsil etmektedir. Sanayisizleşme, bir zamanlar az sayıda imalat faaliyetiyle özdeşleştirilen alanlara özel kriz biçimleri getirmiş bulunuyor. Bu krizlere yeni çözümlerle yanıt getirmek, altyapı kapasitelerini ve çalışma becerilerini geliştirecek kamu politikaları için anahtar bir hareket alanı oluşturmaktadır. Ancak diğer alanlarda olduğu gibi burada da, şu anda şirket tipi neoliberalizmin egemenlik oluşturmasına yönelik güçlü bir eğilim bulunuyor. Yerel kalkınma makamları, bir fabrika, atölye ya da başka tesisler oluşturabilecek az sayıda büyük şirketle yakın ilişkiler geliştiriyorlar. Yerel firmalar, yerel gruplar ve sendikalar ise, süreç-

ten uzak tutulmakta ve sonuç olarak yerel temelli girişim kapasitesinde bir gerileme ortaya çıkmaktadır. Öte yanda bölge, kendi koşullarını yerel makamlara dayatabilecek az sayıda büyük firmaya aşırı boyutta bağımlı hale gelirken, yerel iş merkezleri, her yerde olduğu gibi aynı evrensel mağaza zincirlerinin egemenliğine girmektedir.

Sosyal politika ve diğer kamu faaliyetleri, kaçınılmaz bir şekilde vergileme yoluyla finanse edilir; kronik kamu borçlanması yoluyla finansman ise alternatif değildir. Çoğu zaman bu durum, sosyal demokrasi için temel bir politik kırılganlık noktası olarak görülür. Eğer seçimler vergi indirimlerine ilişkin bir açık artırma olsaydı, neoliberal partiler sürekli olarak net bir avantaja sahip olurlardı. Vergi mükelleflerinin isyanı en azından 1970'lerden beri, eleştirmenlerin Kuzey'deki refah devletlerinde mükelleflerin tahammül sınırına ulaştıklarını açıklamaya başlamalarından itibaren öngörülmekteydi. Kırk yıl sonra ise, Kuzey ülkeleri ve bazı Kuzeybatı Avrupa ülkeleri, ABD'dekinden çok daha yüksek vergi oranlarını yürürlükte tutmaya devam etmekteler. Hiç kuşkusuz vergilendirme oranlarının yükselmesi ne mümkün, ne istenir, ne de gerekli bir şeydir ve sabit bir düzeye getirilmesi gerekmektedir; ancak insanların hoşgörebilecekleri en yüksek vergilendirme düzeyini bulma girişimleri, en başta çeşitli ulusal politikaların büyük farklılıklar göstermesinden ötürü başarılı olamamıştır. Bir önemli değişken, kamu harcamalarının gözle görülür etkinliği ve pek çok yurttaşın, vergilerinin değerli gördükleri bir şekilde kullanılıp kullanılmadığına inanmalarıdır. Bu ise, verimliliğin ve yerel topluluk tarafından değerli görülen hizmetlerin güvenilir biçimde sağlanmasını garantiye alır.

Daha sonraki ihtiyaç ise, güçlü sendikaların ve işçi temsilinin diğer biçimlerinin, tüm işgücünü geniş biçimde kapsayacak biçimde, yeni güvencesiz işgücünün ihtiyaçlarını karşılayacak üyelik anlayışlarıyla ve piyasa güçlerine karşı çıkmaktan çok birlikte çalışmak için baskı yapabilecek yapılanmalarla restorasyonu ya da oluşturulmasıdır. Bu ihtiyaç, hem hükümetteki sosyal demokrat partiler için ve hem de daha geniş merkez-sol topluluklar için temel bir alan oluşturuyor. Özellikle özel hizmetler sektöründe, işçilerin sendikalara katılmasını ve genel olarak sendikal faaliyeti önlemek üzere işverenlerin yapabileceği tehditleri işlevsiz kılmak için olası bir hükümet müdahalesi gerekiyor. Ancak diğer yanda hiç kimse, devlete bağlı bir sendika hareketi de istememekte; bu ise, yaygın bir toplumsal eylemin işareti anlamına geliyor. Bu durum, özellikle geçici işçiler ve bir dizi sahte kendi hesabına çalışma girişimlerinde çalışan işçiler için özellikle geçerlidir. Sendikalar bu işçileri kendi kaderleri ile baş başa bırakır, öte yanda sendika üyeliğine ilişkin tutucu yaklaşımlar da muhtemelen bu kesimlere uygun değildir. Bunun bir parçası olarak, çalışma yaşamının bu yeni baskı ve acılarının, kamu hizmetlerinin tüketimi ve kullanımı sorunlarının yanında yer alacak şekilde politik gündeme geri dönmeleri gerekmektedir. Bu baskıların pek çoğu, kişisel sorun ve yetersizliklerin değil, çalışma yaşamının kötü örgütlenmesinin, mantık dışı ve otoriter yönetimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. O nedenle de kamusal bir önemleri vardır.

Ulusötesi politika

Hepsinden daha zor ve son derece önemli olan bir diğer konu da, Avrupa ve küresel düzeydeki yönetişim ve düzenleme politikalarını, vergilendirme de dahil olmak üzere, demokratik tartışmanın merkezine koyabilmektir. Ulusal düzey, küresel bir ekonominin düzenlemesinde asla yeterli olamaz. Uluslararası eylemin gerekliliğini çok açık bir şekilde ortaya koyması gereken kriz, politik solda pek çok kişi üzerinde tam tersi bir etki yapmaktadır. Her ne kadar panik kimsenin çıkarlarına hizmet etmese de bu kısmen, krizlerde görülmesi beklenen 'se sauve qui peut' ('gemisini kurtaran kaptan'-ç.n.) tarzındaki panikçi yaklaşımı ifade etmektedir. Avrupa'da bu bir ölçüde, AB'nin Güney Avrupa'daki krize yaklaşımındaki aşırı neoliberalizme bir yanıt niteliği taşır. Sosyal demokratlar, hem Güney hem de Kuzey Avrupa'da, krize yönelik sosyal demokrat yanıtlar geliştirme şansını oluşturabilmek için, Brüksel'den daha fazla bağımsızlık kazanma ihtiyacını tartışmaya başladılar. Ne var ki, şu anda Yunanistan'da ve başka yerlerde soldan bazı kişilerin önermeye başladığı türden korumacı bir yola girilmedikçe AB'den bağımsızlık, neoliberal politikaların birinci dereceden aracıları olan küresel borsalardan, şirket tipi yatırımcılardan ve derecelendirme kuruluşlarından bağımsızlığı getirmiyor. Buna karşı direnmek gerek. Sosyal demokrasi, politik olarak kayırılan iş dünyası elitleri ve/veya devlet bürokrasisi diktatörlüğünce kontrol edilen korumacı ekonomilerde asla güç kazanmamıştır. Ne var ki, esas olarak neoliberal olan bir özgür ticaret ortamının sosyal demokrasi ile uyumlu olabilmesi için, piyasa yetersizliklerinin, olumsuz dışsallıkların ve kamu malına ihtiyacın üstesinden gelecek araçlara da –özgür ticaretin gerçekleştirildiği düzeylerde sahip olması gerekir. Bu

düzey ise, bugün tüm dünya demektir. Elbette bu demek değildir ki, dünya tek bir sosyal demokrat rejimin idaresi altında bulunacak; ancak belli düzeyde bir küresel düzenleme gerçekleştirmek için bu araçların ulaşılabilir olması gerekir. Bu araçlar bugün mevcut da olsalar zayıf durumdadır. Sosyal demokratları bekleyen büyük görev bunları güçlendirmektir. Bu, mal tedariki zincirlerinin emek istismarı ya da vergi kaçırma gibi konularda sivil direniş kampanyaları yürüten aktivistler için şimdiden önemli bir eylem alanı oluşturuyor. Zayıflık ise partilerle kendisini gösteriyor. Bu partilerin söylemlerinde, hedeflerine ulusal ayrılıkçılıkla değil, başka ülkeler ile işbirliği ile ulaşma çabalarından övünç duyacak şekilde değişiklik yapmaları gerekiyor. Bu durum, mevcut neoliberal hegemonya ile mücadele etmek için çok şeyin yapılabileceği ve yapılması gerektiği AB düzeyinde özellikle geçerlidir.

İYİMSERLİK İÇİN BİR TEMEL

Yeni sosyal demokrat gündemin gerçekçi olmadığını söylemek kolay bir şey. Neoliberalizm, ideolojik hegemonyasını ve katıksız iktidarını, şirket tipi zenginlik ve düzenlemeden uzak finans piyasaları biçimlerinde koruyor. Bunun karşısında ben, merkez seçmen kitlesi küçülmekte olan erozyona uğramış sosyal demokrat partileri, benzer şekilde gerileyen sendikaları, rengârenk çevrecileri ve şirketçilik-karşıtı (anti-corporate) eylemcileri koyuyorum. Ancak yenilgicilik, neoliberal hegemonyanın bir diğer yüzüdür. Esas yapılması gereken, bu çizgiden daha öteye geçmek ve neoliberalizmin kırılganlık noktalarını belirlemek olmalıdır.

Neoliberalizmin ideolojik egemenliğinin kapsamı sık sık abartılıyor. Demokrasilerin hiçbirinde, sadece neoliberal düşüncelerle güçlenen bir büyük parti yoktur. Örneğin Alman Hür Demokratlar'ı ya da Hollanda Liberaller'i küçük hareketler olarak kaldılar. Hem büyük hem de neoliberal olarak görünen partiler ise, neoliberalizmi, onunla bağdaşmasa da, sadece neoliberal gündemle başarılamayacak bir popülerliği sağlayan başka unsurlarla bir arada tutmaya çalışan partilerdir. Hıristiyan Demokrat partiler ve ABD'deki Cumhuriyetçi Parti, neoliberalizmi, -tek değer kaynağı olarak piyasanın önceliğiyle çelişen- din, gelenek ve topluluk değerleriyle bir arada tutuyorlar. Daha seküler muhafazakâr partiler ise (İngiltere'de olduğu gibi), gelenekselciliğe ve milliyetçiliğe atıfta bulunmaktalar. Öte yanda eğer İngiltere'nin Yeni İşçi Partisi, ABD'nin Yeni Demokratları ve İskandinav burjuva partileri neoliberal olarak kabul edilecekse, unutulmamalıdır ki bu partiler politik güçlerini, neoliberalizmi sosyal demokrasinin unsurları ile bir araya getirerek sağlamışlardır.

Tek başına neoliberal doktrin, kitleleri harekete geçirmek için fazla entelektüeldir. Bireysel özgürlük hakkında sloganlarla popülarize edilebilir, ancak bu piyasa hikâyesinin sadece yarısıdır. Diğer yarıda disiplin ve zorlama bulunur: Piyasa, bizim bireysel özgürlüklerimizi, sadece piyasayı kullanarak yapabileceklerimiz ölçüsünde tatmin edebilir. Bazı şeylere sahip olurken diğerlerinden mahrum olmamızı gerektiren seçimin, kıtlığın ve sınırlılığın dersini anlattığından ötürü, ekonomi geçmişte kederli bilim olarak bilinirdi. Neoliberalizmin ideolojik zaferinin bir kısmı, resmin bu yanına vurguyu tamamen ortadan kaldırırken, seçme özgürlüğünü sadece sahip olabilme anlamında vurgulamaktır. Ne var ki piyasaların bize verebileceklerinin sınırlı olduğu gerçekliği gizlenemez ve o nedenle piyasa yanlısı neoliberal düşüncelere, daima yukarıda tartışılan unsurların eşlik etmesi gerekmektedir.

Benzer şekilde sosyal demokrasi de, piyasaların kabulünü, hem düzenleme arzusu hem de yaygın ortak amaç ve değerleri tehdit eden etkilerini ortadan kaldırma istekliliği ile birleştirmektedir. Neoliberalizmin etrafındaki yaygın hegemonik ideoloji, onun uzlaşmaz katıksız biçimi etrafında değil, mantıklı ve dengeli bir biçimde düzeltilmiş hali etrafında şekillenmiştir. IMF, OECD ve Dünya Bankası'nın piyasalara yaklaşımlarında yakınlarda yaşanan değişimler, bu dengeli düzeltme sürecinin bir parçasıdır. Söz konusu süreç, yakınlarda küresel finans çevrelerinin tutumuna karşı ortaya çıkan güçlü yaygın tepkilerle daha da güç kazanmış bulunuyor. 'Piyasa bizler için çalışsın; bizleri ezmesin!' sloganı, sağlam bir retorik temeli, zengin ve umut vaat eden bir politik gündemi ifade ediyor. Sosyal demokratlar bu sloganla, azınlığı ilgilendiren, popüler olmayan konuları dile getirdikleri yolundaki düşünceden korkmasınlar. Çünkü tam tersine, sağlam bir şekilde, kamuoyunun ve politik gerçekliğin merkezinde bulunuyorlar.

REFERANSLAR

Bonoli. G. 2007. 'Time Matters: Postindustrialization, New Social Risks, and Welfare State Adaptation in Advanced Industrial Democracies', *Comparative Political Studies,* 40, 5: 495-520.

Cohen, D. 2012. *Homo economicus.* Paris: Seuil; in English 2013, Cambridge: Polity Press.

Esping-Andersen, G., with Gallie, D., Hemerijck, A. and Myles, J. 2003. *Why We Need a New Welfare State.* Oxford: Oxford University Press.

Giddens, A. 1998. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy.* Cambridge: Polity Press.

Hemerijck. A. 2012. *Changing Welfare States.* Oxford: Oxford University Press.

Knight, F. H. 1921. *Risk, Uncertainty and Profit.* Boston, MA: Houghton Mifflin.

Morel, N. Palier, B. and Palme, J. 2012. *Towards a Social Investment Welfare State?* Bristol: Policy Press.

OECD 1994. *The Jobs Study.* Paris: OECD.

OECD 2006. *Boosting Jobs and Incomes. Policy Lessons from Reassessing the OECD Jobs Strategy.* Paris: OECD.

OECD 2011. *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising.* Paris: OECD.

Stiglitz, J. 2002. *Globalization and Its Discontents.* London: W. W. Norton.

Stiglitz, J. 2012. *The Price of Inequality.* London: Allen Lane.

Wilks, S. 2013. *The Political Power of the Business Corporation.* Cheltenham: Edward Elgar.

Sosyal Demokrasi Araştırma Ağı (Social Democracy Research Network -SDRN), geniş bir şekilde tanımlanan sosyal demokrasi alanında çalışan akademisyen ve araştırmacıların oluşturduğu bir küresel ağdır. SDRN disiplinler arası bir nitelik taşımakta ve üyeleri arasında iletişim ve işbirliğini geliştirmeyi hedeflemektedir. University College London'ın (UCL) Avrupa Politik ve Sosyal Çalışmaları Bölümü, Friedrich-Ebert Vakfı'nın Londra Ofisi ve Social Europe Journal arasında oluşturulmuş bir işbirliği projesi olarak Londra'dan yönetilmektedir.

SDRN'nin iki temel faaliyeti bulunmaktadır: Londra'da düzenli akademik toplantıların düzenlenmesi ve University College London'ın ev sahipliğinde yeni tip bir hakemli akademik çalışmalar serisinin yayınlanması. Söz konusu akademik çalışmalar, küresel ağın tümüne açıktır. Çalışmalar serisi, alanındaki en son çalışmalar için doğal bir sunum noktası olurken, diğer taraftan en yüksek akademik standartları, üretim hızı ve çok daha geniş toplumsal ilgi ve etki ile bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Akademik yayın köklü bir değişim yaşamakta ve tüm dünyada yaygın bir şekilde benimsenen online teknolojiler, araştırmanın farklı alanlarındaki akademisyenleri bir araya getirme konusunda yeni fırsatlar sunmaktadır. Sosyal demokrasi araştırmalarını ilerletmek ve yeni işbirliği biçimlerini teşvik etmek için her iki gelişmeyi de değerlendirmek dileğindeyiz.

YAZAR HAKKINDA

COLIN CROUCH: Warwick Üniversitesi'nden emekli olan Profesör Colin Crouch, halen Köln Max Planck Enstitüsü Toplum Çalışmaları'nda ders vermektedir.

Post-democracy (2003), The Strange Non-Death of Neoliberalism (2011) ve Making Capitalism Fit for Society (2013) adlı kitapların yazarıdır.

Çevirmen
Doç. Dr. Ergun Aydinoglu

KÜNYE

Friedrich-Ebert-Stiftung
Cihannüma Mahallesi Mehmet Ali Bey Sk. 12/D5
34353 Beşiktaş-Istanbul
Türkiye

Tel: +90 212 310 82 37
contact@festr.org
www.festr.org

Sorumlu : Michael Meier
© FES Türkei, 2014

Bu yayında ifade bulan görüşler, Friedrich Ebert Vakfı'nın görüşleri ile örtüşmek zorunda değildir.

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) yayınları FES'in yazılı onayı olmadan ticari amaçla kullanılamaz.